

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ І МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Постановка проблеми

Для України питання забезпечення національної безпеки стоїть особливо гостро та обумовлюється наявністю таких факторів: загрозливий стан навколишнього середовища; тенденція спаду виробництва, що призводить до існування перманентної економічної кризи; значне погіршення демографічної ситуації; економічна нестабільність; наростаюча загроза тероризму; поширення зброї та наркотиків; зростання рівня злочинності та корупції; політичні інтриги керівництва. Тому для подолання проблемних факторів необхідним є системний підхід до національної та міжнародної безпеки із розробленням спільних стратегій та залученням співробітників правоохоронних, судових та державних органів.

Метою статті є дослідження системного підходу до національної і міжнародної безпеки співробітниками правоохоронних органів, розроблення основних напрямків забезпечення правового поля інформаційного простору та розроблення заходів щодо підвищення взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями, особливо в боротьбі з наркобізнесом, корупцією, тероризмом й організованою злочинністю у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХІ століття поняття «безпеки» набуло універсального характеру. Сьогодні воно, окрім звичної за часів радянської доби, військової та військово-політичної сфери охоплює соціально-економічні, культурні, екологічні, науково-технологічні та інформаційні відносини. До того ж продовжують регулярно з'являтися нові за напрямками та ознаками види безпеки: енергетична, продовольча, демографічна, епідеміологічна тощо. А це спричинює виникнення низки відповідних загроз.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців, положення та висновки праць яких застосовувалися нами, слід виділити О.Белова [2, 3], О.Белоруса [4], В.Горбуліна [5], О.Копеля [6], Д.Лук'яненка [4], О.Маначинського [7], Н.Михайлова [8], Г.Пастернака-Таранушенка [9], В.Рєбкала [12], Р.Рубінштейна [16] та інших.

Найбільш небезпечними, на нашу думку, серед існуючих внутрішніх загроз національній безпеці України є криміналізація суспільства, економічна та політична нестабільність. Тому, протидія вказаним загрозам з метою гарантування національної безпеки України є пріоритетним завданням держави та правоохоронних органів.

Створення гнучкої системи органів внутрішніх справ, яка здатна самостійно адаптуватись до змін у суспільстві, перш за все у разі виникнення чи наростання дестабілізуючих чинників у державі, тенденцій зміни рівнів небезпеки існуючих загроз і ступеня важливості пріоритетних національних інтересів є одним із актуальних напрямків державно-правової та економічної політики на сучасному етапі. Одночасно слід пам'ятати про вплив міжнародного становища України на її безпеку та враховувати тісний взаємозв'язок національної системи забезпечення безпеки з міжнародними системами безпеки. Ця обставина є особливо важливою, так як у сучасних умовах висока ефективність функціонування системи забезпечення національної безпеки фактично будь-якої країни передбачає її тісну взаємодію з міжнародними та регіональними системами безпеки.

Для української держави створення адекватної системи забезпечення національної безпеки і входження повноправним суб'єктом в існуючі системи міжнародної безпеки було і є одним із найголовніших пріоритетів, що гарантують її виживання та розвиток [2]. Звідси випливає, що національна безпека України не може розглядатися ізольовано від розвитку загальних міжнародних процесів на європейському континенті та у світі загалом.

Національна безпека - це в першу чергу мета, адже основне завдання держави полягає у забезпеченні існування своїх громадян, що включає гарантії та захист їх від зовнішніх і

внутрішніх загроз. Щодо зовнішнього виміру загрози, національна безпека виступає засобом досягнення апогею мети, тобто досягнення і збереження мирного співіснування держав. Отже, національна безпека, а саме політика з її забезпечення - менеджмент загроз.

Слід зазначити, що національна безпека - це не відсутність будь-яких загроз для особи, суспільства, держави взагалі. Адже, подібне реально є неможливим, а спроби досягнути чогось подібного призводять до перенапруги сил і зниження рівня національної безпеки. Національна безпека - це реальне знання загроз, здатність раціонально, за допомогою відповідних категорій, понять, об'єктивних величин оцінити загрози та їх можливі наслідки, здатність держави щодо відвернення, ліквідації, компенсації даної загрози та її наслідків.

Проведений аналіз інформаційних джерел свідчить, що поняття «загроза» є узагальнюючим і широко використовується при аналізі явищ, дій, бездіяльності, подій, які здатні нанести шкоду (збитки) особі, суспільству, державі (загрозливий фактор, джерело загрози тощо). Одночасно слід зазначити, що загроза в тій чи іншій мірі ймовірності може виникнути за певних умов, які не завжди легко передбачити чи спрогнозувати.

Загроза - це об'єктивна або в достатньому ступені ймовірна можливість деструкції, дестабілізації, чи навіть катастрофа соціальної системи, спричинення їй шкоди загалом, або якому-небудь її життєво важливому компоненту чи компонентам. Джерелами такої загрози можуть бути природні процеси, явища, людська діяльність та суб'єктивна воля. Здебільшого джерело загрози є змішаним.

Нейтралізація загроз - це система заходів, які здійснюються суб'єктами системи забезпечення національної безпеки щодо уникнення або послаблення деструктивних наслідків негативного впливу на національну безпеку держави. Відомий науковець Г. Пастернак-Таранушенко [9] при аналізі, що ж саме несе в собі загроза, і в чому суть загрози зазначав, що загрозою є дія, прямо або опосередковано спрямована на зменшення рівня стабільності, тобто порушення умов стійкого існування і розвитку держави. Враховуючи, що ключовим поняттям в даному визначенні є стабільність, автор вважає необхідним дати наступні роз'яснення. Зокрема, О.Ф.Белов зазначає, що під стабільністю розуміється стійкість системи, що забезпечує стан спокою в державі [2, 3]. Вона вимірюється забезпеченістю функціонування і розвитку держави необхідною кількістю матеріальних, фінансових, трудових ресурсів та часу. Виокремлюють такі стани стабільності: неповна стабільність, повна нестабільність та динамічна стабільність.

Повна нестабільність означає повне знищення держави або зміни державного ладу. Цей стан має такі ознаки: недодержання будь-яких прав людини, повна перевага державних інтересів над інтересами людини і угруповання, одноосібне управління, найбільші витрати на утримання армії або правоохоронних формувань, руйнування суспільного і політичного життя. За цих умов найефективнішим є використання військового управління.

Стан неповної стабільності характеризується частковим поверненням прав людині та громадським організаціям, відновленням деяких форм політичного і суспільного життя. Ознаки цього рівня – панує економічна криза (а іноді і пов'язана з нею демографічна та інші види криз). Найбільш ефективним на цей час є економічне управління.

Реальна і потенційна загроза об'єктам безпеки, що походить від зовнішніх і внутрішніх джерел небезпеки визначає зміст діяльності щодо забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки. Зокрема, прикладом зовнішніх джерел загрози національній безпеці можуть слугувати конфлікти різних обсягів і сфер прояву [10], а внутрішніх джерел небезпеки – економіко-правовий вакуум з різних питань забезпечення національної безпеки, зловмисне чи незловмисне порушення діючого законодавства з питань національної безпеки, маніпуляції з державними коштами, розправа з видатними діячами та науковцями. Тобто сукупність джерел з притаманними їм видами дестабілізуючих факторів і відповідних умов формує цілий спектр загроз національним інтересам, що впливають на стан забезпечення національної безпеки.

До основних транснаціональних загроз, які становлять небезпеку для України належать: *у правоохоронній сфері*: зростання злочинності в країнах СНД, посилення транснаціональної організованої злочинності; глобалізація корупції; тероризм; нелегальна міграція; незаконне накопичення та розповсюдження зброї й наркотичних речовин; *в економічній сфері*: невирішеність проблеми ресурсної, фінансової і технологічної залежності національної економіки від інших країн; неконтрольований вплив за межі України матеріальних і фінансових ресурсів; розкрадання національних багатств на державному кордоні України та у виключній (морській) економічній зоні, активізація контрабандної діяльності, неконтрольоване вивезення капіталу і стратегічно важливих сировинних ресурсів і товарів.

Як системне соціальне утворення, національна безпека України покликана слугувати запобіганню реально існуючим загрозам та їх ліквідацією і, за суттю має бути адекватною цим загрозам і відповідати принципу достатності. В разі ж невідповідності система забезпечення національної безпеки України стане економічно марнотратною, а в політичному плані може стати самостійним джерелом загрози для національних інтересів інших держав. Тобто порушення рівноваги між системою гарантій національної безпеки і явними або потенційними загрозами в одних випадках може призвести до розпаду соціальних структур, а в інших – до необґрунтованих репресій у самій державі і конфліктів у міждержавних відносинах. Так, на думку вчених Белоруса О.Г., Лук'яненко та інш. [4] серед нових можливостей зосереджено увагу на взаємозалежність, інтеграцію, глобалізацію політичних та економічних процесів і структур, що є основою для широкого міжнародного співробітництва. Серед нових загроз – відсутність стабільності, безконтрольність та некерованість великої кількості регіональних та глобальних процесів.

Отже, сучасна міжнародна обстановка характеризується динамічністю, нестабільністю, напруженням та періодами різкого загострення. А це дає можливість зробити висновок, що з одного боку, Україна розглядає свою безпеку як компонент міжнародної безпеки загалом, а з іншого – міжнародна стабільність виступає одним із найважливіших факторів забезпечення національної безпеки України. Тому всі вище зазначені положення корелюють із загальноновизнаним постулатом сучасного міжнародного життя про принцип неподільності безпеки на національну та міжнародну, які проголошуються спорідненими і «все більш взаємопов'язаними» [7].

У той час захист власної національної безпеки є внутрішньою справою будь-якої держави. Проте для сьогодення характерна дія різноманітних тенденцій, завдяки чому відбувається формування принципово нової конфігурації міжнародних відносин. Завдяки цьому все гостріше ставиться питання про необхідність трансформації нинішніх структур безпеки перехідного періоду в структури безпеки, що засновані на співробітництві. Вказана тенденція відображає взаємовплив та взаємозалежність національної та міжнародної безпеки, які об'єктивно посилюються на сучасному етапі світового розвитку. В умовах недостатньої ефективності забезпечення безпеки окремої країни посилюється тенденція до її забезпечення на груповому рівні – субрегіональному, регіональному, міжнародному [6]. Отже, змінюється зміст зацікавленості кожного суб'єкта забезпечення національної безпеки в системі міжнародної безпеки. Тобто, парадигма багаторівневої безпеки демонструє її ступінчатий характер [1], коли особа, як вища мета системи забезпечення безпеки, передовіряє більшу частину своєї безпеки державі, а нація – держава в певній мірі довіряється міжнародного співтовариству. Тому можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства найпріоритетнішим життєво важливим національним інтересом будь-якої держави є становлення та закріплення системи забезпечення міжнародної безпеки.

За твердженням В. Ребкала та В. Шахова [12] міжнародна безпека – це такий стан міжнародних відносин, коли створюються умови, необхідні для існування і функціонування держав при забезпеченні їх повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, можливої відсічі військово - політичному натискові і агресії, їх рівноправних відносин з

іншими країнами. Не зважаючи на те, що новий світовий устрій практично виключив ризик глобального воєнного конфлікту, проте різко зросла загроза локальних конфліктів, які стало звичним називати «конфліктами нового покоління», що здатні привести, на відміну від минулих, до надто серйозних негативних наслідків – саме таких, що створюють реальну міжнародну загрозу або серйозну напруженість у міждержавних взаєминах, навіть у тих випадках, коли вони є внутрішньодержавними (наприклад, Грузія, Югославія), які здебільшого мають етнічні та релігійні ознаки. Ця проблема є предметом дослідження багатьох західних вчених -Д.Сандоле, Л.Райхлера, Р.Рубинштейна та інших [14-16]. Тому є слушною думка професора М. Михайлова, що основним завданням майбутньої системи колективної безпеки стане вироблення ефективних способів вирішення регіональних конфліктів та інших кризових ситуацій [14].

Спільне проведення масових та оперативних заходів у рамках міжнародних систем безпеки шляхом участі у миротворчих, рятувальних і гуманітарних операціях під егідою ООН, ОБСЄ тощо є однією із пріоритетних функцій органів внутрішніх справ з забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичному аспекті. Розглянемо економіко-правові засади участі органів внутрішніх справ у миротворчих операціях.

Аналіз зовнішньополітичних напрямків забезпечення національної безпеки України підтверджує, що в сучасному світі вирішення вказаного завдання можливе лише шляхом створення всеохоплюючої системи загальної безпеки, яка передбачає наявність різних взаємодіючих локальних систем безпеки (ООН, ОБСЄ та інш.). Щодо діяльності Організації з питань безпеки та співробітництва в Європі, адже безпосередньо питання забезпечення безпеки на Європейському континенті, до якого належить Україна, а саме регіону Центрально-Східної Європи підвідомчі названій організації [7]. Слід зазначити, що безпека зазначеного регіону може бути лише загальною, тобто безпека кожної із держав Центрально-Східної Європи (України зокрема) має бути одночасно безпекою для всіх [11].

Важливими віхами у розвитку міжнародної безпеки стали: 1) створення організації з питань безпеки та співробітництва в Європі, пов'язане із підписанням 1 серпня 1975 р. «Підсумкового акту Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі». Даний документ включив в себе основні проблеми на міжнародно-правовому, військово-політичному, економічному та гуманітарному напрямках діяльності держав - учасниць названої Наради; 2) Рішення про перетворення НБСЄ в Організацію з питань безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), прийняте на зустрічі голів держав та урядів країн-учасниць НБСЄ в Будапешті 5-6 грудня 1994 р.; 3) Хельсинська зустріч на вищому рівні 9-10 липня 1992 р., рішенням якого був створений Форум НБСЄ як інститут для ведення постійних переговорів у складі представників всіх країн - учасниць наради.

Отже, створюючи систему забезпечення національної безпеки, адаптованої до міжнародних вимог, Україна прагне бере активну участь в універсалізації субрегіональних, регіональних та глобальної систем забезпечення безпеки на всіх стадіях, цього процесу і від розробки концепцій до участі в конкретних спільних діях [5]. Оцінка загального стану національної безпеки, її складових і перш за все транснаціональних загроз, є основою для вироблення тактики та стратегії забезпечення національної безпеки держави й розроблення конкретних заходів з метою втілення її у життя. Це, в свою чергу, вимагає всебічного поглибленого дослідження вказаних процесів, а також обґрунтування адекватних дій на загальнодержавному, відомчому, міжвідомчому рівні, насамперед, завдяки правовому регламентуванню, здатних нейтралізувати негативні ситуації та здійснювати ефективний вплив на потенційні і реальні дестабілізуючі процеси. На нинішньому етапі Україна розбудовує систему забезпечення своєї національної безпеки в порівняно нестабільному міжнародному середовищі.

Тому, можна стверджувати про глобалізацію загроз національній безпеці України, що вимагає транснаціоналізації протидії їм. Тобто, метою міжнародного співробітництва

(зокрема органів внутрішніх справ з міжнародними правоохоронними органами) – є спільна діяльність у вирішенні глобальних проблем людства, обмін досвідом та інформацією, використання навчальних центрів для підготовки спеціалістів, розбудова інфраструктури тощо.

Боротьба з транснаціональною злочинністю належить до пріоритетних напрямків міжнародного співробітництва. Її зростання та інтернаціоналізація перетворили цю боротьбу на одну з головних соціальних проблем і обумовили необхідність взаємодії держав у справі її розв'язання. Це співробітництво розвивається у двох основних напрямках: укладення міжнародних договорів про боротьбу з окремими видами міжнародних злочинних діянь та участь держав у міжнародних організаціях, що спеціалізуються в боротьбі зі злочинністю.

Висновки та перспективи дослідження

Отже, завдяки співробітництву каналами Інтерполу з правоохоронними органами зарубіжних країн у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів транснаціонального характеру реалізується один із основних напрямків забезпечення міжнародної безпеки. Розглянувши основні нормативні положення щодо діяльності УКРБЮРО (НЦБ) Інтерполу, необхідно вказати на існування проблеми економіко-правового регулювання міжнародного співробітництва МВС України. Правовий порядок у державі має відповідати загальновизнаним нормам міжнародного права, внаслідок чого прийняття спеціального внутрішнього акту про їх ратифікацію не потрібне.

Правовою підставою взаємовідносин Міністерства внутрішніх справ України і відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями поліції є: міждержавні угоди; міжурядові угоди; угоди між МВС України та цими органами і організаціями. Окрім угод, взаємовідносини МВС України з відповідними органами інших держав та міжнародними організаціями поліції можуть оформлятися протоколами, рішеннями тощо, які мають з угодами однакову юридичну силу. Угоди про співробітництво МВС України з відповідними службами іноземних держав можуть бути як багатосторонніми, так і односторонніми, і визначати співробітництво та взаємодію як за одним, так і за декількома напрямками діяльності. Так, Постанова Верховної Ради України «Про стан боротьби із злочинністю та забезпечення законності в державі» від 18 листопада 1997 року (ст.2) зобов'язує керівників правоохоронних органів вжити заходів щодо підвищення взаємодії з міжнародними правоохоронними організаціями, особливо в боротьбі з наркобізнесом, тероризмом і організованою злочинністю у сфері економіки.

Важливим є те, що інтеграція незалежної України в світову та європейську співдружність, яка виступає основним принципом забезпечення національної безпеки, обумовлює участь органів внутрішніх справ у міжнародних системах безпеки, у забезпеченні безпеки інших країн та міждержавних об'єднань. Міжнародне співробітництво органів внутрішніх справ може діставати вияв в таких формах, які регламентовані відповідними міжнародними та внутрішньо національними правовими нормами: 1) участь у миротворчих операціях ООН, ОБСЄ, що виступає одним з важливих факторів розширення співпраці з іншими країнами у напрямку забезпечення як міжнародної так і власної національної безпеки; 2) обмін інформацією; 3) участь в спільних нарадах, симпозіумах, конференціях з питань національної та міжнародної безпеки; 4) спільне вироблення рекомендацій і пропозицій з наступним закріплення в національному законодавстві своїм урядам й міжнародним організаціям з проблем національної безпеки; 5) створення міжнаціональних структур по координації діяльності правоохоронних органів та участь в їх діяльності. Ця проблематика цілком не досліджена і містить низку проблемних питань, які виникають у процесі взаємодії, обміну інформаційними ресурсами та протидії злочинності.

Список літератури

1. *Алексеев Т.* Дилеммы безопасности: американский вариант // Полис.- 1993.- № 6.- с 17.
2. *Белов О.* Україна та міжнародна безпека // Міжнародна безпека.- 1999.- №1.- С.4 - 6.
3. *Белов О.Ф., Пирожков СІ.* Про глобальні пріоритети розвитку України в програмі "Україна - 2010" // Стратегічна панорама.- 1999.- № 1-2.- С 20 - 24.
4. *Белорус О.Г, Лукьяненко Д.Г.* и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. Монография. - К.: Ориане, 2000, - 424 с.
5. *Горбулін В.* Національна безпека України та міжнародна безпека // Політична думка.-1997.-№ 1.-С 76-89.
6. *Копель О.А.* Загрози безпеки Перської затоки: методологічні основи аналізу та оцінки // Вісн. Київ.ун-ту ім.Т.Шевченка.- 1998.- Сер.Міжн.відносини.- Вип. 9.- С. 30 - 36.
7. *Маначинський О., Соболев А.* Україна і воєнна безпека // Віче.- 1997.- № 12.- С 3 – 10.
8. *Михайлов Н.* Национальная безопасность России: взгляд в будущее // Вестник военной информации.- 1999.- № 11.- С. 3 - 5.
9. *Пастернак - Таранушенко Г.* Економічна безпека. Сучасні вимоги // Підтекст.- 1998.-№16.-С.21-23.
10. *Радецький В.* Проблеми будівництва Збройних сил в контексті національної безпеки держави // Держава і право.-16 травня 1996.- № 87.- С 7 - 8.
11. *Рахманинов Ю.* Модели общей и всеобъемлющей безопасности для Средиземноморья XXI века// Обозреватель.- 1999.- № 2.- С. 31 - 33.
12. *Рибкало В., Шахов В.* Концептуальні засади і деякі зовнішньополітичні аспекти національної безпеки України // Вісник Української Академії державного управління.-1997.-№2.-С 244-250.
13. *Тиунова Л.Б.* Проблемы общенациональной безопасности и правовая государственность// Правоведение. – 1991. - № 5. – С. 23 – 33.
14. *Sandole D.J.D.* Paradigms, theories and metaphors in conflict and conflict resolution: coherence or confusion? // Conflict resolution theory and practice. Integration and application. Manchester and New York, 1993.
15. *Reychler Luc.* The art of conflict prevention: theory and practice // The art of conflict prevention. London, New York, 1994.
16. *Rubinstein R.E.* On taking sides: Lessons of the Persian Gulf war. Fairfax, 1993 // George Mason University. Occasional paper, 5.

У статті досліджено системний підхід до національної і міжнародної безпеки співробітниками правоохоронних органів.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, національна безпека, міжнародні системи безпеки, національна стратегія, види безпеки, економічна злочинність, транснаціональна злочинність, економічна криза, корупція.

В статье исследован системный подход к национальной и международной безопасности сотрудниками правоохранительных органов.

Ключевые слова: органы внутренних дел, национальная безопасность, международные системы безопасности, национальная стратегия, виды безопасности, экономический криминал, транснациональный криминалитет, экономический кризис, коррупция.

The system approach to the national and international security by law machinery workers has been investigated in the article.

Keywords: organs of internal affairs, national safety, international systems of safety, national strategy, types of safety, economic criminality, transnational criminality, economic crisis, corruption.

Надійшла 16.12.2009